

**Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Гуманітарно-економічний факультет
Кафедра історії та філософії**

**«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Перший проректор
проф. Ольга ГУРЕНКО**

_____ 2021 року
«__» _____

ПРОГРАМА

**Комплексного кваліфікаційного іспиту для здобувачів другого
(магістерського) рівня вищої освіти за освітньо-професійною
програмою «Історія» зі спеціальності 032 Історія та археологія
галузі знань 03 Гуманітарні науки**

**Освітній ступінь: магістр
Галузь знань: 03 Гуманітарні науки
Спеціальність: 032 Історія та археологія
Освітньо-професійна програма: Історія**

Бердянськ, 2021 р.

Програма комплексного кваліфікаційного іспиту складена на основі освітньо-професійної програми «Історія» та положень «Про організацію освітнього процесу в БДПУ», «Про внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності Бердянського державного педагогічного університету», «Про критерії та порядок оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти у Бердянському державному педагогічному університеті».

Укладачі:

Константинова В.М. - д.і.н., професор кафедри історії та філософії.

Антощак М.М. - к.і.н., доцент кафедри історії та філософії.

Федорик Ю.В. - к.і.н., доцент кафедри історії та філософії.

Програма комплексного кваліфікаційного іспиту обговорена та затверджена на засіданні кафедри історії: Протокол № 3 від «19» жовтня 2021 р.

Завідувач кафедри: _____ проф. Ігор ЛИМАН

Гарант освітньо-професійної програми: _____ проф. Вікторія КОНСТАНТИНОВА

Програма комплексного кваліфікаційного іспиту
затверджена Вченою радою
гуманітарно-економічного факультету
Протокол №3 від 25 жовтня 2021 р.

Голова ради:
доц. Тамара МАКАРЕНКО _____

ЗМІСТ

1. Пояснювальна записка.....	4 с.
2. Зміст програми.....	8 с.
3. Перелік питань	12 с.
4. Критерії оцінювання.....	15 с.
5. Список рекомендованої літератури.....	17 с.

1. Пояснювальна записка

Програма кваліфікаційного іспиту зі спеціалізації зі спеціальності 032 Історія та археологія для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти складена відповідно до освітньо-професійної програми «Історія», нормативних вимог підготовки фахівців, викладених у законодавчих та нормативних документах про вищу освіту. Її зміст орієнтує здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти не тільки на творче засвоєння фахових знань, а й на вироблення умінь, навичок і бажання займатися самоосвітою, оволодівати новою інформацією, уміння використовувати здобуті знання на практиці.

Метою кваліфікаційного іспиту зі спеціалізації є оцінювання рівня професійної компетентності, встановлення відповідності засвоєних рівня й обсягу знань, умінь та інших компетентностей вимогам стандартів вищої освіти ступеня «магістр» за спеціальністю 032 Історія та археологія.

До програми кваліфікаційного іспиту входить програмний матеріал базових курсів:

- прикладна антропологія;
- провідні тенденції сучасної української історіографії;
- політика пам'яті: історичний контекст.

Кваліфікаційний іспит зі спеціалізації проводиться у формі усних відповідей на питання екзаменаційних білетів, складених відповідно до навчальних програм. Екзаменаційний білет містить 3 теоретичних питання, що дозволяє перевірити рівень засвоєння теоретичного матеріалу.

Кафедра історії та філософії забезпечує дотримання правил і процедури проведення комплексного іспиту шляхом:

- уніфікації умов проведення, засобів оцінювання, методик оброблення результатів опитування та форм їхнього подання;
- інформаційно-консультаційної та психологічної підготовки студента до екзамену;
- використання критеріїв об'єктивного оцінювання.

Мета підготовки до комплексного кваліфікаційного іспиту полягає в систематизації набутих слухачами протягом навчання в магістратурі знань з дисциплін «прикладна антропологія», «провідні тенденції сучасної української історіографії» і «політика пам'яті: історичний контекст». Для реалізації цієї мети здобувач вищої освіти повинен, передусім, виявити існуючі прогалини у теоретичних знаннях і методичних навичках та усунути їх за допомогою рекомендованої навчальної і методичної літератури.

Для реалізації поставленої мети здобувачі зобов'язані вирішити **завдання:**

- систематизувати знання з курсів «прикладна антропологія», «провідні тенденції сучасної української історіографії» і «політика пам'яті: історичний контекст» тощо;
- розкрити категоріальний апарат та термінологію дисциплін «прикладна антропологія», «провідні тенденції сучасної української історіографії» і «політика пам'яті: історичний контекст»;
- розкрити основні тенденції розвитку сучасних антропологічних досліджень;
- проаналізувати основні проблеми історичної науки в сучасних історичний період;
- виявити роль і місце політики пам'яті в розвитку націо- та державотворення;
- з'ясувати роль окремої людини у формуванні соціокультурних спільнот та сучасної культури у її різноманітті.

Комплексний іспит забезпечує формування таких **компетентностей:**

ЗК 2. Здатність робити смислові узагальнення та висновки, виявляти в інформаційних даних і концептах хиби й вразливі місця, суперечності та неповноту аргументації.

ЗК 5. Критичність та самокритичність мислення.

ФК 1. Здатність до реалізації завдань міждисциплінарних гуманітарних досліджень

ФК 10. Здатність використовувати у фаховій діяльності знання з гуманітарних дисциплін, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні й соціальні події та явища.

Крім цього, забезпечується формування таких **програмних результатів навчання:**

ПРН 7. Здатність інтерпретувати інформацію з різноманітних джерел

ПРН 10. Здатність демонструвати навички професійного спілкування з використанням наукових термінів, прийнятих у фаховому середовищі

ПРН 12. Вміння визначати взаємозалежності глобалізаційних процесів і міжнаціональних та міжетнічних відносин

ПРН 13. Здатність досліджувати життя та діяльність конкретних людей у контексті їхньої історичної доби

ПРН 15. Здатність інтегрувати досягнення інших гуманітарних наук для вирішення актуальних проблем історії та археології

ПРН 16. Здатність пояснювати значення культурного спадку для розвитку людства в цілому та окремих спільнот

ПРН 17. Здатність робити висновки про результати діяльності осіб, спільнот та структур у конкретні історичні епохи

ПРН 19. Демонструвати самостійність і відповідальність при виконанні функціональних обов'язків

Виходячи з вищезазначеного, програма інтегрує вузлові питання трьох курсів: «прикладна антропологія», «провідні тенденції сучасної української історіографії» і «політика пам'яті: історичний контекст». Це відбито і в структурі білетів. Уяву про їх комплектацію дає один із запропонованих білетів, в якому розглядаються такі **питання:**

Бердянський державний педагогічний університет

Рівень вищої освіти: II

Спеціальність: 032 Історія та археологія

Комплексний кваліфікаційний іспит

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № __

1. Основні принципи расових класифікацій.
2. Братські школи та Берестейська унія у висвітленні вітчизняної історіографії.
3. Принципи історичної науки та політика пам'яті: дилема співіснування.

Затверджено на засіданні Вченої ради гуманітарно-економічного факультету протокол №3 від 25 жовтня 2021 р.

Голова Вченої ради ГЕФ _____ Тамара МАКАРЕНКО

2. Зміст програми

I. Прикладна антропологія

1. Місце та роль прикладної антропології. Імпліцитність проблематики прикладної антропології в релігії, мистецтві, міфології, праві, науці, моралі. Прикладна антропологія як метод соціальних наук. Палеоантропологія та теорії поліцентризму та моноцентризму.

2. Філософська антропологія. Антропосоціогенез як філософська проблема. Антропогенез як природний процес: методологічні аспекти дослідження. Генеза людської діяльності як процес оволодіння силами природи.

3. Культурна антропологія. Культура в антропологічній перспективі. Культурфілософія як соціальна та культурна антропологія. Феномен традиційних культур. Схід – Захід: стереотипи та новації взаємсприйняття.

4. Етнічна антропологія. Поняття про раси та видова єдність людства. Класифікація людських рас. Антропологічний склад народів світу. Основні фактори расоутворення. Расизм та його соціальне коріння.

5. Політична антропологія. Політична компетентність. Національна еліта. Типологія, історична роль. Проблема формування.

II. Провідні тенденції сучасної української історіографії

1. Провідні тенденції світової історіографії в XX – XXI ст. та проблеми сучасної української історичної науки. Укр. історична наука як багатовимірний феномен. Крах марксистської ідеології та випрацювання нових концептуальних підходів. «Хвороби» сучасної історичної науки (політизація, адміністрування, грантоїдство). Макроісторичні студії. Мікроісторія. Міждисциплінарність в історії.

2. Грушевствознавство: традиції та сучасність. Історична концепція М.

Грушевського. Три чинники: населення, територія, держава. Антична Київська держава як держава українського народу. Козацтво. Хмельниччина. Європеїзація Московщини. Державницька концепція. Позитивізм М. Грушевського та проблема джерел. Зародження грушевствознавства. Сучасні підходи в історіографії (О. Прицак, Л. Зашкільняк, В. Тельвак та ін.). Видання творчої спадщини М. Грушевського.

3. Історичні школи та сучасна українська історична наука. Підходи до критеріїв наукової школи. Поняття історична школа і сучасна наука (Школа В. Антоновича, М. Грушевського, Л. Зашкільняка, І. Колесник, Ф. Турченка, А. Бойка та ін.)

4. Історична регіоналістика. Становлення та розвиток української регіоналістики. Зальна характеристика регіональних досліджень. Історичні регіоналістичні традиції В. Антоновича, Д. Багалія. Проблеми методології та джерелознавства. Творчий доробок Я. Верменич.

5. Усна історія як напрямок гуманітарних студій. Міждисциплінарність в усній історії. Українські наукові осередки з усної історії (Українська асоціація усної історії, Харківський національний університет ім. В. Каразіна, Український католицький університет, Запорізький національний університет та ін.). Г. Грінченко, А. Бойко. Методика проведення усно історичних досліджень. Видавничі проекти.

6. Братські школи у висвітленні вітчизняної історіографії. Братства та католицизм. Діяльність братств. Історики про братські школи (І. Рибалка, В. Смолій, Я. Ісаєвич).

7. Визвольна війна українського народу та Переяславська Рада в оцінках сучасних істориків. Праці В. Смолія, В. Степанкова, В. Брехуненка, С. Лепявка, Г. Швидько та ін.

8. Історія XIX ст. в працях сучасних українських істориків. Проблеми історії українських земель XIX ст. в сучасній українській історіографії. Західноукраїнські землі в XIX ст. в працях сучасних українських істориків. Правобережна Україна XIX ст. та її розвиток в об'єктиві сучасних вітчизняних істориків. Основні проблеми дослідження історії Лівобережжя. Сучасні дослідники історії Лівобережжя в XIX ст. Південь України в об'єктиві сучасної української історіографії. Бердянські історики та їх сфера досліджень.

8. Історіографія української революції 1917-1921 рр. Проблема оновлення понятійного апарату та методологічних підходів. Узагальнюючі праці В. Верстюка, О. Копиленка, О. Галенка, Д. Яневського, В. Солдатенка, О. Реєнта. Регіональний вимір української революції в дослідженнях Ф. Турченка, Г. Турченко. Діяльність надзвичайних органів влади у працях О.Ганжі та Я.Малика. Ідеологічні та соціальні аспекти становлення радянського режиму в працях С. Кульчицького. Репресивні методи керівництва більшовицької влади в працях І. Біласа та С. Білоконя. Проблеми соціальних корінь революції (П. Захарченко, Г. Кривоший, І. Хміль, В. Верстюк, В.Чоп).

9. Україна в 1920-1930 рр. : історіографія. Долання стереотипів новим поколінням істориків. Аграрна тематика непівського періоду у працях Д. Ляха і В. Калиниченка. Теоретичні аспекти проблематики 20-х років (С. Кульчицький). Дослідження О. Слуцького. Робітничий клас в працях П. Руденка, С. Кульчицького, Є. Шаталіна. Дослідження українських голодоморів (українська та діаспорна історіографія).

10. Друга світова війна і Україна: історіософія та історіографія, перспективи вивчення. Дискусія щодо науковості понять «друга світова війна», «Велика Вітчизняна війна», «німецько-радянська війна». Роботи І. Короля, В. Ковалю, М. Ковалю. Західні історики про Другу світову війну та Україну. (Д. Трейдголд, М. Флорінський, П. Дункант, В. Косик та ін.)

Характеристика національного руху діяльності ОУН і УПА та бачення українських істориків.

11. Україна в 1955-1964 рр. : історіографія. Західні історики (аналіз праці К.Фармера «Український націоналізм в післясталінську еру: міфи, символи та ідеологія»). Історичне есе І. Лисняка-Рудницького. Проблема хрущовської відлиги в історіографії.

12. Україна в 1965-1985 рр. : історіографія. Зарубіжна історіографія (Р. Потічний «Україна в 70-х роках»). Б. Левицький та його історія головних політичних подій за чверть століття після смерті Сталіна. Характеристика роботи П. Шелеста «Політика і суспільство в Радянській Україні. 1983-1980 рр.». Спроба комплексної оцінки в роботах В. Барана та В. Даниленка «Україна після Сталіна. Нариси історії 1953-1985 рр.» та «Україна в умовах системної кризи (1946-1980 рр.)». Праця І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Дослідження Ю. Курносова «Інакомислення в Україні (60-ті перша половина 80-х років ХХ ст.)», Г. Касьянова «Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960-1980-х років».

13. Основні проблеми часів перебудови та історична наука. Археографія: «Чорнобильська трагедія», «На перехідному етапі». Роботи А. Слюсаренка і М. Томенка «Нові політичні партії України», Г. Касьянова «Незгодні», В. Литвина «Політична арена України: дійові особи та виконавці», «Україна: політика, політики, влада». Колективні праці («Україна 90-х: шлях до незалежності»). Навчальні посібники.

14. Історіографічний простір сучасної України. Формування нової історіософської парадигми. Проблема міфів та стереотипів; науковості та «історичного піару». Загальна характеристика навчально-методичної літератури з історії України. Фахові видання. Роботи Я. Грицака, Павло-Роберта Магочія, С. Плохія.

III Політика пам'яті: історичний контекст

1. Політика пам'яті та її завдання. Підходи до тлумачення понять: «політика пам'яті», «історична політика», «меморіальна політика», «хронополітика». Характеристика політики пам'яті, її функціональне наповнення. Параметри регулювання пам'яттєвих смислів, символізація та комеморативні практики. Держава і політика пам'яті. Періодизація формування політики пам'яті в Україні.

2. Історична пам'ять. Поняття «історична пам'ять», «колективна пам'ять», «історична свідомість». Феномен соціальної пам'яті: рамки і важливість для ідентичності груп і суспільств. «Місця пам'яті» П.Нора як маніфест і зразок вивчення суспільної пам'яті.

3. Науковий і публічний дискурс історичної пам'яті. Принципи історичної науки та політика пам'яті: дилема співіснування. Еволюція історичної політики пам'яті в другій половині ХХ – початку ХХІ століття. Історична і національна пам'ять. Трансформація образів минулого в історичній науковій думці. Громадська думка та історична пам'ять.

4. Формування культури пам'яті. Засади культури пам'яті. Нові часи – нові герої. Проблема символічної легітимізації держави. Міф у символічному полі політики пам'яті. Вплив сучасного інформаційного простору.

5. Актуальні проблеми політики пам'яті в Україні та світі. Пам'ять про травматичне минуле. «Війни пам'яті» та «конфлікти пам'яті». Приклади Німеччини, Іспанії. Пам'ять про війну в Алжирі у Франції. Пам'ять про ГУЛАГ в постарадянському просторі. Еволюція пам'яті про Голокост. Історична пам'ять про Голодомор: втрата і віднайдення. Політична ностальгія. Прецеденти спроб примирення конфліктних пам'ятей.

3. Перелік питань

Прикладна антропологія

1. Основні етапи формування антропологічних знань.
2. Антропологічні дані як джерело історичної інформації.

3. Розвиток мовлення і мислення у світлі даних антропології.
4. Антропологічна класифікація народів світу.
5. Антропологічний склад українського народу.
6. Основні принципи расових класифікацій.
7. Методи досліджень та головні шляхи розвитку сучасної антропології.
8. Розвиток антропології в Україні. Здобутки та проблеми останніх десятиліть.
9. Напрями та методи історичної антропології.
10. Рушійні сили антропогенезу.
11. Співвідношення расових, етнічних та лінгвістичних характеристик.
12. Прикладна антропологія про найдавнішу людність території України.
13. Антропологічні особливості населення території України доби раннього заліза.
14. Антропологічні особливості населення території України доби раннього середньовіччя.
15. Антропологічні особливості населення території України доби пізнього середньовіччя.
16. Фундаментальні проблеми історичної антропології.
17. Джерела історико-антропологічних досліджень.
18. Напрямки та методи історичної антропології.
19. Культура як породжуюча модель соціуму і становлення історичного суспільства.
20. Становлення свідомості і мови, їх роль в соціокультурному бутті людини.

Провідні тенденції сучасної української історіографії

1. Провідні тенденції світової історіографії в ХХ – ХХІ ст. та проблеми кризи сучасної української науки.
2. Поняття нації та націоналізму в сучасній українській історіографії.
3. Сучасні історики про історіософію та історіографію М. Грушевського.
4. Історія України у працях запорозьких істориків.
5. Руська держава: сучасна історіографія.
6. Братські школи та Берестейська унія у висвітленні вітчизняної історіографії.
7. Визвольна війна українського народу та Переяславська Рада в оцінках сучасних істориків.
8. Історія ХІХ ст. в об'єктиві досліджень сучасних українських істориків
9. Історіографія української революції 1917-1921 рр. : сучасні студії.
10. Україна в 1920-1930 рр. : історіографія сучасності.

11. Друга світова війна і Україна: історіософія та історіографія, перспективи вивчення.
12. Історичні регіоналістичні дослідження у сучасній Україні.
13. Сучасна українська археографія.
14. Інститут національної пам'яті в Україні.
15. Наукові видання та форуми з історичних дисциплін в Україні.
16. Україна в 1965-1985 рр. : історіографія.
17. Основні проблеми часів перебудови та історична наука.
18. Здобутки та протиріччя сучасної української історіографії
19. Усна історія як напрямок гуманітарних студій
20. Мікроісторичні студії в сучасній українській історіографії

Політика пам'яті: історичний контекст

1. Характеристика політики пам'яті, її функціональне наповнення.
2. Параметри регулювання пам'яттєвих смислів, символізація та комеморативні практики
3. Держава і політика пам'яті.
4. Періодизація формування політики пам'яті в Україні.
5. Феномен соціальної пам'яті: рамки і важливість для ідентичності груп і суспільств.
6. Принципи історичної науки та політика пам'яті: дилема співіснування.
7. Еволюція історичної політики пам'яті в другій половині ХХ – початку ХХІ століття.
8. Історична і національна пам'ять.
9. Трансформація образів минулого в історичній науковій думці.
10. Проблема символічної легітимізації держави.
11. Міф у символічному полі політики пам'яті.
12. Пам'ять про травматичне минуле.
13. «Війни пам'яті» та «конфлікти пам'яті»: приклади Німеччини, Іспанії.
14. Регіональні, етнічні, регіональні «конфлікти пам'яті» в Україні.
15. Пам'ять про ГУЛАГ в постарадянському просторі.
16. Еволюція пам'яті про Голокост.
17. Історична пам'ять про Голодомор: втрата і віднайдення.
18. Прецеденти спроб примирення конфліктних пам'ятей.
19. Політична ностальгія і пошуки реального минулого
20. «Місця пам'яті» П. Нора як маніфест і зразок вивчення суспільної пам'яті.

4. Критерії оцінювання знань

Оцінка **90-100 (A)** виставляється здобувачу вищої освіти, який повністю оволодів теоретичним матеріалом, логічно і послідовно викладає його суть, наводить самостійно приклади й коментує їх, демонструє уміння застосувати набуті знання. Вільно висловлює свої думки, робить аргументовані висновки, самостійно наводить приклади додаткової інформації та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань; творчо підходить до висвітлення та виконання завдання; ознайомлений з основною літературою, рекомендованою навчальними програмами із дисциплін, з яких відбувається підсумкова атестація. При відповіді здобувач не допускає фактичних помилок. Відповідь виважена і науково обґрунтована, демонструє особистий внесок у вирішення поставленої проблеми.

Оцінку **78-89 (B)** заслуговують здобувачі вищої освіти, які виявили добре володіння теоретичним матеріалом, спроможні його узагальнювати, можуть не лише логічно і повно викласти власну думку, але й виявляють елементарні вміння аналізувати матеріал, дають власну оцінку проблемам, наводячи приклади загальновідомих аргументів на користь тих чи інших точок зору, опрацювали основну літературу, рекомендовану навчальними програмами; засвідчили систематичний характер знань, але допускають незначні помилки. Більшість теоретичних положень підтверджуються прикладами. Фактичні помилки відсутні.

Оцінку **65-77 (C)** заслуговують здобувачі вищої освіти, які можуть не лише логічно і повно викладати вивчене, але й виявляють елементарні вміння аналізувати; вміють узагальнювати та систематизувати навчальну інформацію, але допускають огріхи в знаннях матеріалу, формулюванні висновків, методичних понять. Більшість теоретичних положень підтверджуються прикладами. Фактичні помилки відсутні.

Оцінки **58-64 (D)** виставляється у випадку знання програми в неповному обсягу або часткового виконання завдання при відсутності самостійності висновків і при обмеженості знань рамками навчально-

методичної літератури, здобувач вищої освіти може використовувати знання на практиці, але йому треба наполегливо працювати над виробленням високої комунікативної культури, засвоєння умінь критично ставитися до джерел та навичок вільного володіння способами викладання гуманітарних дисциплін.

Оцінка **50-57 (E)** виставляються у випадку якщо здобувач може розкрити приблизно половину матеріалу. Непослідовно і незв'язно висловлює думку щодо основних проблем; губиться при необхідності навести приклади, не завжди може дати відповідь на запитання, що конкретизує його висловлення. Виклад відзначається поверховістю, недостатньою осмисленістю і логічністю, бідністю словника, значною кількістю фактичних помилок.

Оцінка **35-49 (FX)** виставляється, якщо здобувач епізодично відтворює теоретичний матеріал на рівні уривчастого переказування або відтворює окремі фрагменти опрацьованого матеріалу, що становить 1/3 частину загального обсягу змісту певної теми. Він в основному розуміє суть питання, але не може цілісно і точно його розкрити; участь здобувача у діалозі обмежується однією чи двома елементарними репліками, що не враховують ситуації спілкування. Здобувач в основному не може розкрити суті проблеми.

Оцінка **0-34 (F)** виставляється, якщо здобувач не володіє навчальним матеріалом з дисциплін, що винесені на підсумкову атестацію, не ознайомлений з основною літературою; не ознайомлений з основними поняттями навчального матеріалу. Він в основному розуміє суть питання, але не може цілісно і точно його розкрити; не може застосувати набуті знання. Здобувач не спроможний продовжувати навчання чи приступити до професійної діяльності після закінчення ЗВО без проходження повторного курсу з фахових дисциплін.

5. Список рекомендованої літератури:

Базова література

1. Антропологія простору : збірник наукових праць у 4 т. / наук. ред. Марина Гримич. Київ : Дуліби, 2016. 316 с.
2. Годованська О. Поєднання через важку пам'ять. Східна Галичина / Ред. А. Зінчук. Онлайн-публікація співфінансовано в рамках програми „Патріотизм завтрашнього дня – 2014”, реалізованої Музеєм Історії Польщі у Варшаві. Варшава, 2015. 106 с.
3. Козлова М. А., Козлов А. И. Антропология: Учебник и практикум для вузов. М. : ЮРАЙТ. 2018. 319 с.
4. Киридон А. Політика пам'яті в Україні (1991 2015 рр.). Режим доступу: [irbis-nbuv.gov.ua> cgi-bin > irbis_nbuv > cgiirbis_64](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64)
5. Лиман Ігор, Константинова Вікторія, Данченко Євген. Британський консул і промисловець Джон Грієвз. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2017. 200 с.
6. Лиман Ігор, Константинова Вікторія. Грецька громада та консули Греції у Бердянську ХІХ – початку ХХ століття. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2020. 494 с., іл.
7. Лиман Ігор, Константинова Вікторія. Німецькі консули в Північному Приазов'їкі консули в Північному Приазов'ї. Дніпро: ЛІРА, 2018. 500 с. : іл., к.
8. Маховська М. Антропологія катастрофи: особливості формування та трансляції історичної пам'яті. *Історичні і політологічні дослідження*. Спеціальний випуск. С. 33-39.
9. Маховська М. Катастрофічний досвід двох українських погранич як предмет антропологічних студій. *Вісник ХНУ імені ВН Каразіна*. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». 2017. Вип. 24. С. 95-99.
10. Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. К., 2012.

11. Неведомська Є.О., Маруненко І.М. Антропологія: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. К. : КУ ім. Б. Грінченка, 2013. 40 с.
12. Пам'ять про (не)прожите / Під редакцією Вікторії Перес. Інститут соціальних і гуманітарних наук Альфонсо Велес Плієго, ВUAP; Науково-дослідний інститут історичної урбаністики БДПУ. Пуебла-Бердянськ-Мелітополь : ВUAP; БДПУ, Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2017. 306 с.
13. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Пер. з англ. Р. Клочко. Х., 2016. 496 с.
14. Поправко О.В. Антропологія: навчальний посібник / О.В. Поправко. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. 285 с.
15. Студії пам'яті в Україні. (Історіографічний дискурс. Бібліографічний покажчик) / Передмова, вступ. ст., заг. ред. А. М. Киридон. К., 2013.

Додаткова література

1. Алексеев В.П. Историческая антропология и этногенез. М., 1989. 436 с.
2. Блок М. Апологія історії або ремесло історика / Пер. з фр. М. Марченко. К., 2018.
3. Бойко А. В. Джерела з соціально-економічної історії Південної України останньої чверті XVIII ст. Автореф. дис... д-ра іст. наук. К., 2001.
4. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. Київ : Наукова думка, 1995. 498 с.
5. Вовк Х. Антропологічні особливості українського народу. К., 1995. 335 с.
6. Волянчук О. Я. Новітні візії політики пам'яті: державницький монолог vs демократичний полілог. *Національна та історична пам'ять*. Зб. наук. праць. 2012. Вип. 2

7. Гирич І., Шаповал Ю. Чому необхідно переосмислювати минуле? К., 2010
8. Єкельчик С. Імперія пам'яті: російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві. К., Критика, 2008.
9. Івашина О. Загальна теорія культури. К., 2008. 215 с.
10. Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. К., 2018.
11. Когут З. Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України. К., 2004. 317 с.
12. Козеллек Р. Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу. К., 2005.
13. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають / Пер. з англ. С. Шліпченко. К. : Ніка-Центр, 2004.
14. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / За заг. ред. Ю.Шаповала. К., 2013.
15. Культура національної пам'яті: європейський та український досвід. *Проблеми української політики: аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2010.
16. Макарчук С.А. Український етнос (виникнення та історичний розвиток). К., 1992. 146 с.
17. Мінк Ж. Геополітика, примирення та ігри з минулим: на шляху до нової пояснювальної парадигми колективної пам'яті. *Україна модерна*. 2009. № 4. С.63 64.
18. Нечитайло А. А. Націєтворення та національна пам'ять в епоху постмодерну та розбудови глобального інформаційного суспільства. *Політологічний вісник: Зб. наук. пр.* К., 2014.
19. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / Пер.з фр. А.Рєпи. К., 2014.
20. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України : аналіт. доповідь / за заг. ред. В. М. Яблонського. К., 2019.
21. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення. Львів, 2010.

22. Сегеда С. Антропологічний склад українського народу. Етногенетичний аспект. К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2001. 255 с.
23. Сегеда. С. У пошуках предків. Антропологія та етнічна історія України. К., 2013. 432 с.
24. *Ab urbe condita* : Урбаністичний простір Південної України в останній третині XVIII – першій половині XX ст. : збірка матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 250-й річниці м. Запоріжжя. Запоріжжя : АА Тандем, 2020. 288 с. іл.
25. Igor Lyman, Victoria Konstantinova. The Ukrainian South as Viewed by Consuls of the British Empire (Nineteenth - Early Twentieth Centuries). Volume 1: British Consuls in the Port City of Berdyansk (Kyiv, 2018). 630 p.
26. Konstantinova Victoria. Control of salt resources on the Black Sea and Azov frontier of the Ottoman and the Russian Empires / Book of Abstracts. 3rd International Congress on the Anthropology of Salt. 12-15 September 2018 / Edited by: Añanako Gatz Harana Fundazioa/Fundación Valle Salado de Añana (Gesaltza Añana/Salinas de Añana, 2018). p. 40.